

**विद्यालयमा प्रदान गरिएको दिवा खाजा कार्यक्रमले सिकाइमा पारेको प्रभाव**

स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय वर्षको (CE.ED. 598)

आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

**शोधार्थी**

**राजन ढकाल**

**परीक्षा रो.नं.: २२६००१८/२०७४**

**त्रि.वि.वि. दर्ता नं. :- ९-२-४१९-९२-२००९**

**त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय**

**ओखलढुंगा क्याम्पस**

**ओखलढुंगा**

**२०७८**

## प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (Ed. CE.598) को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत “विद्यालयमा प्रदान गरिएको दिवा खाजा कार्यक्रमले सिकाइमा पारेको प्रभाव” शीर्षकको शोधपत्र प्रतिवेदन अर्को प्रयोजनको लागि कही कतै पेश नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....

राजन ढकाल

एम.एड. दोस्रो वर्ष

ओखलढुंगा क्याम्पस ओखलढुंगा

## कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षशास्त्र सङ्काय ओखलढुंगा क्याम्पस ओखलढुंगा, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि **“विद्यालयमा प्रदान गरिएको दिवा खाजा कार्यक्रमले सिकाइमा पारेको प्रभाव”** विषयमा शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नु भएकोमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। शोधपत्रको प्रस्तावनादेखि प्रतिवेदन लेखन कार्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय, सहयोग, सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशनका साथै हौसला र प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरु शोध निर्देशक तोयानाथ काफ्लेज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। यसैगरी खोज अनुसन्धानमा प्रेरणा जगाउने तथा अनुसन्धान गर्न अवसर प्रदान गर्नुहुने ओखलढुंगा क्याम्पस ओखलढुंगाका सम्पूर्ण प्राध्यापकहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता दिन चाहन्छु। शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा अवश्यक सूचनाहरू उपलब्ध गराउनु हुने अध्ययन क्षेत्रका नमुना छनौटमा परेका सम्बन्धित विद्यालयका प्र.अ., शिक्षकहरू र विद्यार्थीहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। यस कार्यलाई सफल बनाउन प्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने गुरुहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु साथै यस कार्यलाई सफल बनाउन प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्षरूपमा सहयोग गर्नुहुने साथीभाइ, सहकर्मी तथा सम्पूर्ण महानुभावहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। प्रतिवेदन तयार पार्ने क्रममा आफ्नो व्यस्तताका बावजुद पनि पाण्डुलिपिलाई भाषिक शुद्धतामा सहयोग गर्नुहुने शिक्षक तथा कम्प्युटर टाईप र सेटिङ् गरी यस अवस्थामा तयारी गर्ने कम्प्युटर इन्स्टिच्यूटलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु।

राजन ढकाल

## शोध सार

‘विद्यालयमा प्रदान गरिएको दिवा खाजा कार्यक्रमले सिकाइमा पारेको प्रभाव’ शीर्षकमा तयार पारिएको यो शोध पत्रको मुख्य उद्देश्य दिवा खाजा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्था, यसले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्व, विद्यालयमा भर्ना, कक्षा छाड्ने, कक्षा दोहोर्‍याउने, उपस्थित, पास प्रतिशत र प्राप्ताङ्क प्रतिशत आदि क्षेत्रमा पारेको प्रभावको लेखाजोखा गर्नु र कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्याहरूको समाधानको उपायहरूको खोजी गर्नु रहेको छ । यसका लागि सुनसरी जिल्लाको प्रकाशपुर गाउँ शिक्षा शाखाअन्तर्गतका तीनवटै गा.वि.स.को खाजा कार्यक्रम लागु भएका ६ वटा विद्यालयहरूलाई छनौट गरिएको छ । विद्यालयहरू छनौट गर्न उद्देश्यमूलक नमूना छनौट विधिको प्रयोग गरिएको छ भने कक्षा ५ का वर्ग शिक्षक तथा अभिभावकहरूलाई समेत सूचनाका लागि छनौट गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा अभिभावकको लागि बन्द तथा खुल्ला प्रश्नावली र विद्यार्थीहरूका लागि लक्षित समूह छलफल (FGD) को माध्यमद्वारा सूचनाहरूको सङ्कलन गरिएको थियो ।

यस अध्ययनमा विद्यार्थीहरूको सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू भर्ना, उपस्थिति, कक्षा दोहोर्‍याउने, कक्षा छाड्ने, पास प्रतिशत र औषत प्राप्ताङ्क तालिका मान अनुसार दिवा खाजा कार्यक्रमले सकारात्मक प्रभाव पारेको देखिन्छ । तर तथ्याङ्कशास्त्रीय विश्लेषणका आधारमा भने यसले कुनै महत्व राखेको पाइदैन । यसले के देखाएको छ भने यो कार्यक्रम लागु गर्दा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा केही सुधार भएपनि सन्तोषजनक नतिजा दिन सकेको छैन । प्र.अ., शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीहरूको धारणा अनुसार यस कार्यक्रमले सोचेजति सिकाइमा प्रभाव छाड्न नसके तापनि फलदायी नै देखिएको पाइन्छ । भर्ना वृद्धि भएको, औषत उपस्थिति वृद्धि रहेको, कक्षा छाड्ने दरमा कमि आएको, कक्षा दोहोर्‍याउने दरमा कमि आएको, पास प्रतिशतमा वृद्धि भएको र औषत प्राप्ताङ्कमा पनि वृद्धि रहेको पाइयो । विद्यार्थीहरूमा अतिरिक्त क्रियाकलाप, गृहकार्य, कक्षा कार्य, शिक्षकसँग छलफल, अन्तरक्रिया समेत गरेको पाइयो । कार्यान्वयनको तहमा रहेको दिवा खाजा कार्यक्रमको सञ्चालनको नीतिमा देखिएका समस्याहरू समाधान गर्न अनुगमन प्रणालीलाई चुस्त, दुरुस्त बनाइ राम्रो सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्नेलाई पुरस्कारको व्यवस्था समेत गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसका साथै यो कार्यक्रम सञ्चालनको जिम्मा पाएका शिक्षा कार्यालय, विद्यालय, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकहरूलाई दिवा खाजा कार्यक्रमको मूल मर्मको बारेमा जानकारी गराउँदै कार्यान्वयनमा लैजान सकेको खण्डमा मात्र भविष्यमा सुधार गरि यसलाई प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ ।

## विषय सूची

विवरण	पेज नं.
शीर्षक पेज	I
सिफारिस पत्र	II
स्वीकृति पत्र	III
कृतज्ञता ज्ञापन	IV
शोध सार	V
विषय सूची	VII
तालिका सूची	XI
परिच्छेद - एक	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ अध्ययनको औचित्य	५
१.३ समस्याको कथन	६
१.४ अध्ययनको उद्देश्यहरु	७
१.५ अध्ययनको परिसिमा	७
१.६ शब्दावलीहरुको परिभाषा	८
परिच्छेद - दुई	
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१२
२.३ अध्ययनको उपादेयता	
परिच्छेद - तीन	
अध्ययन विधि	
३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१५
३.२ जनसङ्ख्या	१५
३.२.१ विद्यालय छनौट	१५

३.२.२ प्रधानाध्यापकहरूको छनौट	१५
३.२.३ शिक्षकहरूको छनौट	१५
३.२.४ अभिभावकहरूको छनौट	१६
३.२.५ विद्यार्थीहरूको छनौट	१६
३.३ साधनहरूको निर्माण	१६
३.३.१ तथ्याङ्क सङ्कलन फारम	१६
३.३.२ अन्तरवार्ता प्रश्नावली	१६
३.३.३ लक्षित समूह छलफल	१७
३.३.४ अवलोकन फारम	१७
३.४ साधनको वैद्यता	१७
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रकृया	१७
३.६ तथ्याङ्कको श्रोतहरू	१८
३.६.१ प्राथमिक तथ्याङ्क	१८
३.६.२ सहायक तथ्याङ्क	१८
३.७ अभिलेख अध्ययन	१८
३.८ अध्ययनको रणनीति	१९
परिच्छेद - चार	
तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण	
४.१. विद्यालयमा प्रदान गरिएको दिवा खाजा कार्यक्रमले सिकाइमा पारेको प्रभाव	२०
४.१.१. विद्यालय सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण	२०
४.१.१.१ विद्यार्थी भर्ना सम्बन्धि विवरण	२१
४.१.१.२ कक्षामा विद्यार्थीहरूको उपस्थिति सम्बन्धि विवरण	२१
४.१.१.३ कक्षा छाड्ने विद्यार्थीको विवरण	२१
४.१.१.४ कक्षा दोहोर्‍याउने विद्यार्थीहरूको विवरण	२२
४.१.१.५ परीक्षामा पास भएका विद्यार्थीहरूको विवरण	२२
४.१.१.६ वार्षिक परीक्षामा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको औषत प्राप्ताङ्क र प्रतिशत	२३

४.१.२ विद्यालय सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण	२३
४.१.२.१ भर्ना सम्बन्धि विश्लेषण	२३
४.१.२.२ कक्षामा हुने उपस्थिति सम्बन्धको विश्लेषण	२५
४.१.२.३ वर्षको अन्त्य सम्ममा कक्षा छाड्ने विद्यार्थीहरुको विश्लेषण	२७
४.१.२.४ कक्षा दोहोर्‍याउने सम्बन्धको विश्लेषण	२८
४.१.२.५ विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको विश्लेषण	९
४.१.२.६ परीक्षामा विद्यार्थीहरुले प्राप्त गरेको औषत अङ्क र प्रतिशत	३१
४.१.२.७ कुल औषत सँग प्रत्येक विद्यालयहरुको औषतको तुलनाको विश्लेषण	३२
४.१.३ प्र.अ., शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीबाट सिकाइ उपलब्धि र कार्यक्रम प्रतिको धारणाको विश्लेषण	३५
४.१.३.१ प्रधानाध्यापकबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण	३५
४.१.३.२ शिक्षकहरुबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण	३५
४.१.३.३ अभिभावकहरुबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण	३६
४.१.३.४ विद्यार्थीहरुको FGD बाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण	३७
४.१.३.५ अवलोकन नमूना फारमबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण	३७
४.२. दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालनले सिकाइ उपलब्धिमा देखिएका समस्याको पहिचान	३८
परिच्छेद - ५	
५.१ प्राप्ती	४१
५.१.१. विद्यालयमा प्रदान गरिएको दिवा खाजा कार्यक्रमले सिकाइमा पारेको प्रभाव	४१
५.१.२ दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालनले सिकाइ उपलब्धिमा देखाएका समस्याहरु	४१
५.२ निष्कर्ष	४२
५.३ सुझावहरु	४३
सन्दर्भ सूचि	
अनुसूचिहरु	

## तालिका सूचि

४.१ विद्यार्थी भर्ना सम्बन्धि विवरण	२०
४.२ कक्षामा विद्यार्थीहरुको औषत उपस्थिति प्रतिशत	२१
४.३ वर्षको अन्त्यसम्ममा कक्षा छाड्ने विद्यार्थीहरुको विवरण	२१
४.४ कक्षा दोहोर्न्याउने विद्यार्थी विवरण	२२
४.५ परीक्षामा पास भएका विद्यार्थीहरुको विवरण	२२
४.६ अन्तिम परीक्षामा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्क प्रतिशत	२३
४.७ औषत विद्यार्थी भर्ना	२४
४.८ विद्यार्थीहरुको औसत उपस्थिति प्रतिशत	२५
४.९ विद्यार्थीहरुको उपस्थिति वृद्धि प्रतिशत	२६
४.१० कक्षा छाड्ने गरेका विद्यार्थीहरु प्रतिशतमा	२७
४.११ कक्षा दोहोर्न्याउने विद्यार्थीहरु प्रतिशतमा	२८
४.१२ पास फेल हुने विद्यार्थीहरु प्रतिशत	२९
४.१३ परीक्षामा विद्यार्थीहरुले प्राप्त गरेको औषत अङ्क र प्रतिशत	३१
४.१४ कार्यक्रम लागु भइसकेपछि प्रत्येक विद्यालयहरुको औषत र कुल औषतको तुलना	३३